

(Fig 17). In the ornaments surrounding the mihrab we see the aubergine coloured motif of a four-piece knot on the edges of a turquoise lozenge. This motif, of Byzantine origin, occurs for the first time in Turkish tiles. A Byzantine stone relief with the same motif has been used in a fountain adjoining the Medrese (Fig. 18). The artist who made the tiles of the Çay medrese has been influenced by this motif and reproduced it in the tiles of the mihrap fusing the motif with an Islamic conception. Eight pointed stars containing the names "Allah" and "Ali" are used to join the rest of the decorations and are an example of this Islamic taste of decoration. The mosaic tiles on the dome of Eşrefoğlu Süleyman Bey's tomb at Beyşehir are a magnificent example of mosaic tile technique of the Emirates period. (Fig. 21).

The art of the mosaic tile technique that has become richer with the addition of new motifs and colours (yellow, white and a soft green) in the 15. century under the Ottomans. These colours, have also provided a transition to the technique of coloured glaze. The tile decorations on the arch of the Sultan's lodge opening to the Green Mosque in Bursa clearly demonstrates this transition (Fig 25). The Green Mosque and the Mausoleum also contain important examples of mosaic tile and coloured glaze technique. A kind of red paste which hardens like a stone later has given these tiles a red colour. (Fig 24). There are also some coloured glaze tiles, made of red clay, which are moulded as relief of decorations (Fig. 26).

In the mosque and Mausoleum of Yavuz Sultan Selim in İstanbul a pale red colour is painted on the slip is seen on the tiles made with the coloured glaze technique. The fixing as relief of the soft coral red under the glaze is seen in the second half of the 16. century. As a unique example may be shown the naturalist portrayal of an apple tree on a panel of tiles in the Sultan's lodge Selimiye mosque in Edirne, proof of the mastery achieved in the 16. century, by Ottoman tile artists in technique and use of colour. (Fig. 28).

The art of Turkish tile making has been enriched through the centuries with a continuous chain of new techniques, colours and patterns. This development had been very regular and uninterrupted and show its influence through the ages and this branch of Turkish decorative art had added to the effect created by architecture. We can see the traces of this development in architecture until the 18th century.

NURHAN ATASOY

TÜRK MİNYATÜRÜNDE TARİHİ GERÇEKÇİLİK

(1579 da Kars)

İslâm ve Türk Sanatı araştırmalarında Minyatür Sanatı diğer sanat kol- ları arasında en az incelenmiş olanıdır. Bu konudaki yayınlarda daha ziyade, tanınmış bir seri yazmalardan bazı örneklerin tekrar tekrar ele alındığı gö- rülür. Halbuki, malzeme fevkalâde boldur ve çeşitli yönlerden faydalanıla- bilecek kadar zengindir. Bu yazıda, 16yy. ın sonunda Kars'ın genel görü- nüşünü bize tanıtan iki minyatürü incelerken, mimarî tarihimiz bakımın- dan faydalı noktaları araştıracağız. Kars'da 16 yy. boyunca yapılmış eserleri tanıtabilmek yönünden bu minyatürlerin özel bir önemi mevcuttur.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Yıldız Sarayı Kütüphanesinden gelmiş olan yazmalar arasında bulunan "Şehinşahname veya Şemailname" F. 1404 envanter numarası ile kayıtlıdır. Farsca nazımla devrin şehnamecisi Seyit Lokman tarafından H. 983/M. 1581 de yazılan eseri hattat Alâaddin Mansurî talikle yazmıştır. 153 varak olan yazma 44 ü tam sayfayı kaplıyan (28×20 cm.), 14 ü ise yarım sayfayı kaplıyan (9×14,4 cm) 58 minyatürü havidir. Minyatür ustası hakkında bir kayıt olmamakla beraber devrin en meşhur nakkaşı olan Osman'ın eserleri ile büyük bir benzerlik göze çarpar. En az ihtimal olarak Nakkaş Osman'ın atölyesinden çıkmış olduğu kabul edilebilir.

Eser Sultan III. Murad için hazırlanmıştır ve Sultan III. Murad'ın yap- tığı işler, bu devrin muharebeleri, fetihleri, önemli olayları anlatılır. Bazı olayların minyatürlerle tasvir edilmesi eseri zenginleştirmiştir.

Bu minyatürler üzerinde, "Nakkaş Osman'ın eserleri" hakkında yazdı- ğımız doktora tezi çalışmasında, üslûp bakımından araştırma yaparken say- fa 127 b deki minyatür, 1580 yıllarında Kars şehrinin genel görünüşünü ak- settirmesi bakımından, dikkatimizi çekmiş idi (Resim: 1). Burada şehir üst kısmında surlarla çevrili olarak görülür. Surların içinde iki cami ve bir çok

yapılar vardır, sol üst tarafta da iç kale yer alır. Sol taraftan Kars çayı akar, alt kısımda Lala Mustafa Paşa, otağında tasvir edilmiştir.

Kısa bir araştırma bu minyatürün o devirde Kars şehri abidelerini aksettirmesi bakımından gerçekçi bir değer taşıdığını göstermiştir.

1571 de Kıbrıs Fatihi olan ve II. Selim'in şehzadeliğinde lalalığını yapan Lala Mustafa Paşa¹ 1569 da 6. vezirliğe yükselmiş, sadrazamlığı almak için sultan III. Murad'ı doğu seferine razı ederek serdarlık alıp başarılar kazanmıştır. 1578 de İranlıları Çıldır'da yenmiş, Tiflis ve Şirvanı almıştır². Kış Erzuruma çekilerek geçiren Lala Mustafa Paşa, Sultan III. Murad'ın emri ile ertesi yıl, yani H. 987/M. 1579 da 100.000 kişilik ordusu ile Kars şehrini imar etmeğe gelmiştir. Kars bundan önce Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle H. 955/M. 1548 de 5.000 ırgat ve yapı ustası tarafından imar ve tamir edilirken Safavî ordusu tarafından tahrip edilmiştir³. Lala Mustafa Paşanın eliyle yapılan imar daha esaslı olmuştur. 26 Temmuz 1579 da Erzurumdan gelirken ayrıca bu işte çalışmak üzere civardan ustalar gelmiş, aletler ve malzeme gönderilmiştir⁴. Kale kısımlara ayrılarak her kısmın imarı bir paşaya verilmiştir. Böylece bir yarış havası içinde imara başlanmıştır. 73 yaşında bulunan serdar Lala Mustafa Paşa teşvik için sırtında taş taşıyarak temeli atmıştır. 28 günde 150 yıldan beri yıkık ve harap durumda olan surların tamiri ve inşası gayet sağlam bir şekilde yapılarak bitmiş, üzerine beyaz badana çekildikten sonra diğer işlere başlanmıştır. İlk yapılan işler arasında hendek, ark, Kars çayı üzerinde iki köprü, bir Beylerbeyi sarayı, bir büyük medrese, 1.000 yeniçerinin kalabileceği büyüklükte bir koğuş, üç gözcü kulesi, kemerli gizli su yolu, bir su kulesi, bir gizli su kapısı ve bir hamam vardır. Bu arada, bulunan Ebül-Hasan ül-Hırkanî hazretlerinin mezarı üzerine (H.425/M.1033 de ölmüştür) kubbeli bir türbe, 5 cami, 3 demir kale kapısı, beylik kışla, konak, vakıf olarak dükkân, değirmen ve çarşılar yapılmıştır. Câmilerden biri Sultan III. Murad, biri de Lala Mustafa Paşa adına yaptırılmıştır. İmâr 22 Eylül salı günü, 58 gün gibi çok kısa bir zamanda hâyet edilecek kadar başarılı bir şekilde tamamlanmıştır⁵.

İmardan sonra, altı sancaklı bir eyalet haline getirilen Kars, bir sınır şehri olduğundan, rahatı uzun sürmemiştir. 1604 baharında Kars'a bir akıncı

1. Lala Mustafa Paşa için bk. Bekir Kütükoğlu, "Lala Mustafa Paşa" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, s. 736; Şerafettin Turan "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar", Beiletten XXII, s. 556 v.d.

2. Nusretname s. 178 b, Nuruosmaniye Ktp.

3. Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İst. 1953, s. 522.

4. Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-Iran Münasebetleri, İst. 1962, s. 71.

5. Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İst. 1953, s. 526; Kars Lisesinden Yetişenler Derneği, Kars Yaylası, İst. 1946, s. 11.; Sadık Atak, Doğunun Kapısı Kars, İst. 1946, s. 17. Nusretname, s. 187, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Hazine 1365.

kolu gönderen Şah Abbas, Kars düştükten sonra kubbeli camilerle birlikte 1579 da yapılanların çoğunu yıktırmiştir⁶. Şehir H. 1025/M. 1616 da Sadrazam Mahmud Paşa tarafından, H. 1045/M. 1645 de de Erivan fethine giden IV. Sultan Murad tarafından devlet eliyle onarılıp şenlendirilmiş ise de H. 1074/M. 1645 de bir hafta süren zelzele ile gene harap olmuş, bir çok bina ve camiler yıkılmış veya çatlamıştır⁷.

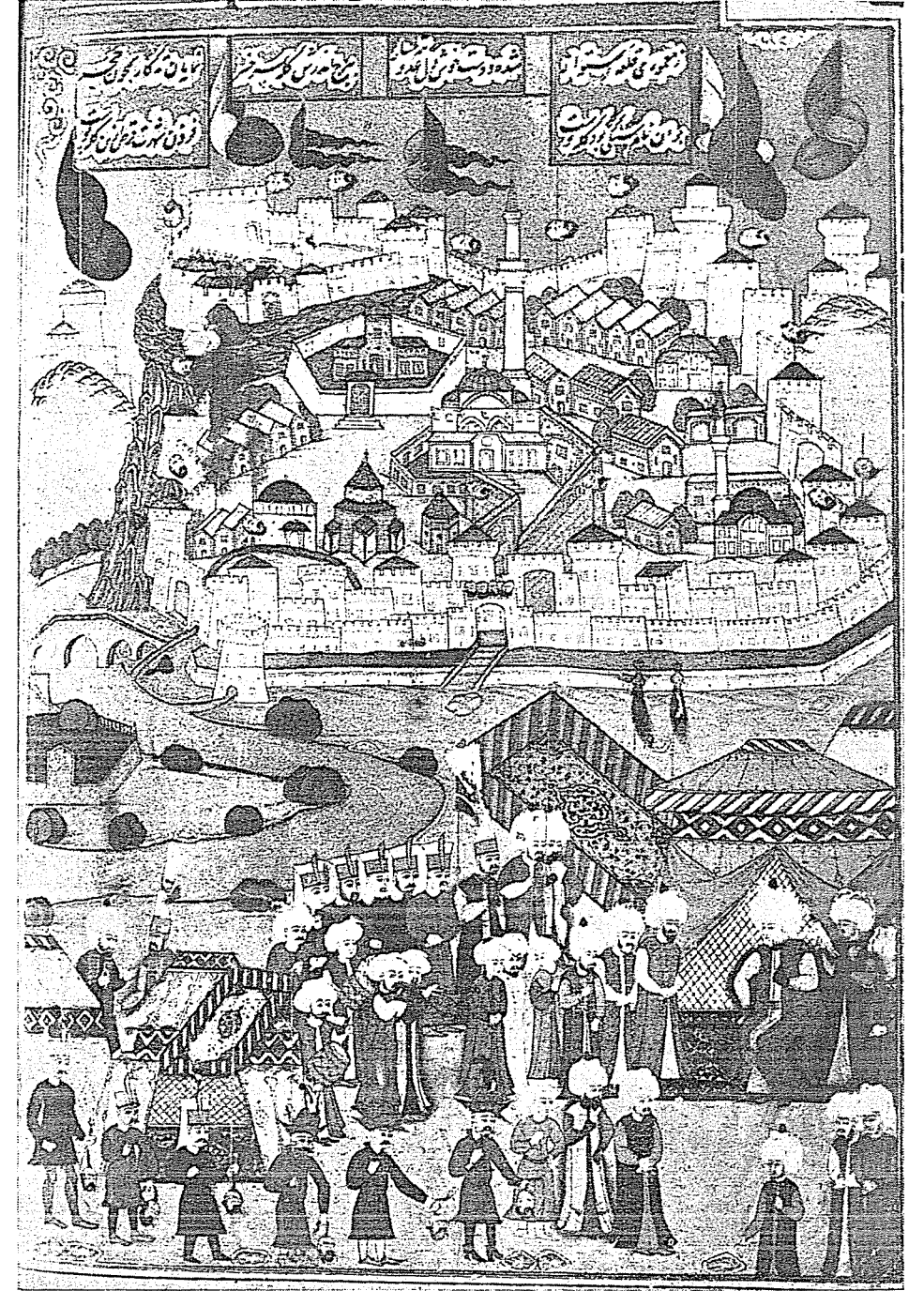
Verilen tarihî bilgiden anlaşılacağı gibi 1580 de yapılan minyatür gayet gerçekçi bir şekilde Kars'ı 1579 da imar edildikten sonraki hali ile aksettirmektedir. Kalenin orta kısmında bir avlu duvarı ile çevrelenen cami 16. yy. Osmanlı cami üslûbundadır. Ortada büyük bir kubbe, iki yanda yarım kubbe şemasını gösteren (mihrap önünde üçüncü bir kubbe de olabilir) caminin soncemaat yeri meyilli bir çatı ile örtülüdür. Surların içinde sol alt köşede bir cami daha görülür, bir tek kubbelidir ve diğerine nazaran çok daha küçüktür. Şehrin genel görünüşünü veren bu sahnede diğer yapılar bir hususiyet göstermezler.

Bu imar faaliyetini aksettiren bir başka minyatüre de Nusretname'nin Topkapı Sarayında bulunan nüshasında rastlanmaktadır. Eser Hazine kütüphanesine 1365 numara ile kayıtlıdır. III. Murad'a takdim edilmek üzere Mustafa Abdül Celil eliyle H. 992/M. 1584 de istinsah edilmiştir. 41 minyatürü havidir. Bu eserde Mustafa Âlî, maiyetinde sefere çıktığı Serdar Lala Mustafa Paşa'nın doğu seferini anlatır. Sayfa 187 deki minyatürde Kars kalesi içinde yapılan imar tasvir edilmiştir (Resim: 2). Bu minyatürde yer yer yapılan binalar ve aralarında paşalar ile inşaatda çalışan asker ve ustalar görülür. Paşaların ve bazı yapıların yanlarında isimleri yazılmıştır. Usta ve askerler harç yapmakta, malzeme tasımakta, kürek ve çekiçle çalışmaktadırlar. Kalenin içinden, Kars çayından kale icine akıtılan bir kol uzanmaktadır. Sahneyi sur duvarları sınırlamaktadır. Kale içi yukarıda bahsedilen minyatürdekinden çok daha teferruatlı olarak ele alınmış olduğu halde ne nisbetler ne de mimarî detaylar bakımından diğeri kadar gerçekçi olamamıştır. Şehinşehnamedeki genel görünüş yerine surların içindeki sahaya yapılar tek tek dağıtılmışlardır. Meselâ sol alt tarafta El-Hırkanî türbesi, sağda biraz yukarıda III. Murad adına yapılmış olan cami yer almıştır. Caminin solunda ise icinde iki kişinin çalıştığı Saray-ı Behran görülür ki caminin iki misli yüksekliğindedir. Bu sahne eserlerin adlandırılmıs olmaları bakımından ilgi çekicidir. Sayfanın kenarları epeyce yırtıktır ve üçte biri eksik vaziyettedir.

6. Kars, C.H.P. Halkevi Yayınlarından, İst. 1943, s. 20.; Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İst. 1953, s. 530.

7. Kars Lisesinden Yetişenler Derneği, Kars Yaylası, İst. 1946, s. 14.

Üzerinde mimarî tarihi bakımından bir vesika olarak durduğumuz bu sahnelerdeki kompozisyon şemasına minyatür sanatında pek çok rastlanır, ayrıca bir özellik göstermez. Fakat Şehinşahnamede Kars'ın sade görünüşü ile bugün mevcut olmıyan ve gerçekçi bir anlayışla tasvir edilmiş olan iki cami, mimarîsi bakımından oldukça iyi fikir verebilecek mahiyettedir. Bu özellik minyatür hazinelerimizden arşiv vesikası olarak faydalanma yolunda yapılacak çalışmaların bize neler kazandırabileceğini bir kere daha gösterebilmektedir. Türk minyatürlerinde şimdiye kadar yalnız üslûb bakımından söylenen "gerçekçi görüş" tarihî vakıalar bakımından da örneklerle ispatlanmakta, ve hatta tarihî tetkiklere ışık tutabilmektedir.

Resim. 1

1580 yıllarında Kars (İst. Üniv. Ktp. Şehinşahname, F. 1404, S. 1276)

Resim 2.

1579 da Kars'in imari (Topkapı Sa. Mü. Nusretname, Hazine Ktp. 1365, S. 187).

RESUMEE

HISTORISCHER REALISMUS IN DER TURKISCHEN MINIATUR MALEREI

Die Untersuchung und Bewertung von zwei Miniaturen, die den allgemeinen Anblick von der Stadt Kars am Ende des 16. Jahrhunderts darstellen, beweisen, dass die türkischen Miniaturen, neben stilistischem auch historischen Realismus aufweisen.

Eine der Miniaturen, die wir von diesem Standpunkt aus betrachten, ist die Şehinşahname in der Universitätsbibliothek von İstanbul (Nummer F. 1404), die andere ist die Nusretname, in der Hazinebibliothek des Topkapı Serail (Nr. 1365).

Kars hat durch seine geographische Lage von verschiedenen Besetzungen und Erdbeben grosse Zerstörungen erlitten. Es besteht jedoch die Möglichkeit, jetzt nicht mehr existierende Bauten in diesen Miniaturen zu erkennen.

Die erste Miniatur vom Jahre 1579 schildert die Stadt Kars nach ihrer Renovierung im Jahre 1579.

Die Miniaturen der Nusretname von 1584 geben die Renovierungszustände wieder.

Historische Tatsachen und Quellen beweisen, dass die in diesen Miniaturen dargestellten Bauten nicht der Illusionskraft des Miniaturmalers entsprungen sind, sondern zu jener Zeit wahrhaftig existiert haben.

Der Realismus der türkischen Miniaturen, der bisher nur für deren Stil galt, gewinnt nun auch an historischem Wert und zeigt uns, dass die Miniaturen auch die verschiedenartigsten wissenschaftlichen Untersuchungen beleuchten können.